

Hukukun İktisadi Analizi Çerçevesinde Rekabet Hukuku*

Hakemli Makale

Zeynep AYATA

Koç Üniversitesi Hukuk Fakültesi Öğretim Üyesi, zoyata@ku.gov.tr

ÖZET

Hukukun iktisadi analizi, hukuk kuralları ve kurumlarının değerlendirilmesinde mikro iktisat araçlarını kullanan disiplinlerarası bir yaklaşımdır. Bu analizin temel amacı, "toplam iktisadi etkinlik" olarak tanımlanan sosyal refahın artırılmasıdır. Bu analiz, hukukun farklı alanlarında kullanılan bir yaklaşım olmakla birlikte, bilhassa Amerika Birleşik Devletleri rekabet hukukunda önemli bir etki yaratmıştır. Hukukun iktisadi analizinin, Avrupa Birliği rekabet hukukunda da uygulanmasına yönelik olarak literatürde ve politika geliştiren Komisyon'da tartışmalar yapılmaktadır. Bu makalede, öncelikle, hukukun iktisadi analizinin iktisadi ve hukuki temelleri incelenecektir. Daha sonra, bu analizin Amerika Birleşik Devletleri rekabet hukukunda, özellikle refah ekonomileri ve Chicago Okulu'nun etkisiyle uygulanışı ele alınacaktır. Son bölümde ise, bu analizin Avrupa Birliği rekabet hukuku ve politikasıyla uyumu tartışılacaktır.

Anahtar Kelimeler

Hukukun iktisadi analizi; refah ekonomileri; iktisadi etkinlik; rekabet hukuku; tüketici refahı.

ABSTRACT

THE COMPETITION LAW WITHIN THE SCOPE OF THE ECONOMIC ANALYSIS OF LAW

The economic analysis of law is an approach which applies the methods of microeconomics to the analysis of legal rules and institutions. The main purpose of this analysis is to maximise social welfare which is defined as total economic efficiency. This analysis has been widely used in United States Antitrust Law. There are ongoing debates as whether this approach should also be applied in European Union competition law. This article examines the economic analysis of law and its impact on United States Antitrust enforcement through the influence of welfare economics and Chicago School. It then discusses whether it should also be enforced in European Union competition law.

Keywords

Economic analysis of law; welfare economics; economic efficiency; competition law; consumer welfare.

* Ankara Üniversitesi Avrupa Birliği ve Ekonomik İlişkiler Anabilim Dalı'nda, Yrd. Doç. Dr. Gamze Öz'ün danışmanlığında yazdığım doktora tezime aittir.

Giriş

20. yüzyıl boyunca, hukukun iktisat bilimi ile iç içe geçtiği, rekabet hukuku, sermaye piyasaları hukuku, fikri ve sınai haklar hukuku gibi pek çok alan gelişmiştir. Bu alanlar, disiplinlerarası olarak adlandırabileceğimiz, farklı bilim dallarının birlikte uygulanmasını gerektiren alanlardır. Bu alanlar, günümüzde “hukuk ve ekonomi” başlığı altında ele alınmaktadır. Hukukun iktisadi analizi ise, hukuk ve ekonominin çatısı altında toplanan, görece yeni hukuk alanları ve disiplinlerarası çalışmalardan farklı bir yaklaşımdır. Bu yaklaşım, en çok hukuk ve ekonomi başlığı altında incelediğimiz hukuk dallarında etkili olmakla birlikte, hukukun tüm alanlarında uygulanabilecek bir yaklaşım ve yöntem oluşturma iddiasındadır. Hukukun iktisadi analizi, temel olarak, mikro iktisadın araçlarının, hukuk kuralları ve kurumlarının analizinde kullanılmasıdır. Bu çerçevede, mikro iktisatta bir ölçüt olarak kullanılan iktisadi etkinlik (efficiency), hukuk analizinde de kullanılır¹. Bu yaklaşım ilk olarak 1960’lı yıllarda Amerika Birleşik Devletleri’nde bazı iktisat ekollerinin etkisiyle ortaya çıkmış² ve piyasanın düzenlenmesini öngören rekabet hukukunda çok etkili olmuştur. Rekabet hukukunun, ekonomi ve hukukun neredeyse eşit oranda kullanıldığı karma bir hukuk alanı olması³ nedeniyle, bu yaklaşımın en fazla ve en görünür şekilde etki ettiği hukuk dalı olması doğaldır. Bu makalede, hukukun iktisadi analizi ana hatlarıyla değerlendirildikten sonra, bu yaklaşımın en etkili olduğu alan olan rekabet hukukundaki gelişimi incelenecektir.

Hukukun İktisadi Analizi Nedir?

“Faydacı felsefe” akımının en önemli teorisyenlerinden Bentham’ın, hukukun iktisadi analizinin ortaya çıkışında esin kaynağı olduğunu söylemek mümkündür⁴. Bentham, hukuk kurallarının oluşturulması ve değerlendirmesinde, kıstas olarak, bu kuralların yaratacağı sonuçların dikkate alınması gerektiğini savunur⁵. Bu anlayışa göre, cezanın hedefi ve işlevi, kişileri suç işlemekten caydırmaktır. Dolayısıyla, hukuk kuralları tasarlanırken, ölçüt olarak, cezaların caydırıcılığı esas alınmalıdır. Bentham, etik felsefesinde önemli bir ayırım olan “niyet” ve “sonuç” ikilemini hukuk felsefesine de yansıtmış, hukuk kurallarını, bu kurallardan doğacak sonuçlar üzerinden değerlendiren bir teori geliştirmiştir. Özetlenecek olursa, bu teorinin amacı, caydırıcı cezalara başvurarak, kişilerin suç işlemesini engellemek ve böylece hukuk kurallarından elde edilebilecek faydayı en üst seviyeye çıkarmaktır.

Bentham’dan sonra, hukuk kurallarının, bu kurallardan doğan sonuçlar dikkate alınarak incelenmesi gerektiğini vurgulayan bir yaklaşım, ilk olarak 1960’lı yıllarda ABD’de ortaya çıkmıştır. Bu yaklaşımın ortaya çıkması, Chicago Üniversitesi’nden Ronald

1 POSNER, Richard, **Economic Analysis of Law**, 8. Basım, Kluwer, Law, New York, 2011

2 Stanford Encyclopedia of Philosophy, **Economic Analysis of Law**, 2011 <http://plato.stanford.edu/entries/legal-econanalysis/>, siteye erişim tarihi 19 Mayıs 2014

3 ASLAN, Yılmaz, **Rekabet Hukuku Dersleri**, Ekin Kitabevi, 2010

4 SHAVELL, Steven, **Foundations of Economic Analysis of Law**, Harvard University Press, 2004 s. 4

5 BENTHAM, Jeremy, **An Introduction to the Principles of Morals and Legislation**, 1907, Oxford Clarendon Press

Coase ve Aaron Director ve sonrasında onları takip eden Richard Posner sayesinde olmuştur⁶. Özellikle Coase ve Posner, hukukun iktisadi analizi kapsamında, derinlikli ve çok yönlü bir teori ve analizin temellerini atmıştır.

Bu noktada, literatüre yansımış bir ayrıma dikkat çekmekte fayda vardır: hukuk ve ekonomi ile hukukun iktisadi analizi birbirinden farklıdır⁷. Hukuk ve ekonomi, hukuk normlarının, doğrudan doğruya piyasaya etki ettiği alanların ele alındığı bir yaklaşımdır. Chicago Okulu'nun öncülerinden Director ve Coase, hukuk kurallarının ve bu kuralların uygulanışının piyasayı ne şekilde etkilediğini ortaya koyan analizlerinde bu yaklaşımı geliştirmiştir⁸. Oysa Becker, bundan farklı bir bakış açısına sahiptir. Becker, iktisadın, yalnızca belli alanlarda değil, her alanda metodolojik olarak kullanılabileceğini iddia eder⁹. Becker'in bu görüşünü geliştiren Posner ise, iktisat metodolojisine, hukukun sadece piyasayı ilgilendiren alanlarında değil, her alanında başvurulabileceğini ortaya koyar¹⁰. Nitekim günümüzde, bu anlayışın etkileri sadece rekabet hukuku, fikri sınai haklar hukuku gibi alanlarda değil, borçlar hukuku ve hatta ceza hukukunda görülebilmektedir. Posner'in öncüsü olduğu bu yaklaşım, hukukun iktisadi analizidir.

Hukukun iktisadi analizinde, hukuk kuralları iki tür analize tabi tutulur: Betimleyici analiz ve normatif analiz¹¹. Betimleyici analiz, Bentham'ın geliştirdiği hukuk felsefesi ile benzer özellikler taşımaktadır ve bu analiz vasıtasıyla hukuk kurallarının etkileri değerlendirilmektedir. Betimleyici analizde, hukuk kurallarının etkileri ölçülürken, bireylerin her durumda "rasyonel" davrandığı ve kendi faydalarını en üst seviyeye çıkaracak tercihleri yaptığı varsayılmaktadır. Dolayısıyla, bu yaklaşıma göre bireyler, bir eylemi gerçekleştirmeden önce onun olası sonuçlarını değerlendirebilmekte ve hesaplayabilmektedir. Betimleyici analiz, bireylerin tam anlamıyla rasyonel olarak hareket ettiklerini varsayarak, nasıl davranacaklarını önceden kestirmenin mümkün olacağı sonucuna varmaktadır. Öyleyse, hukuk kuralları karşısında bireylerin nasıl bir tepki vereceğini ve nasıl davranacağını saptamak da mümkündür. Örneğin, piyasayı doğrudan ilgilendiren hukuk ve ekonomi alanlarında bu varsayım, "homo economicus" kavramında vücut bulmuştur. "Homo economicus", tam bilgi sahibi, geleceği düşünebilen ve buna göre davranabilen, ürünlerin sunumları karşısında akılcı ve tarafsız fikirler oluşturabilen, sadece kendini geliştirmeye odaklanmış, yani rasyonel hareket edebilen bireydir¹².

Rasyonel bireyin en temel özelliği, her durumda kendi faydasını en üst seviyeye çıkaracak davranışlarda bulunmasıdır. Kurumlardan ziyade, bireylerin davranışları

6 COOTER, Robert B. Jr. / ULEN, Thomas, **Law and Economics**, 2011, Pearson, Edinburgh

7 HARNAY, Sophie / MARCIANO, Alain, "Posner, economics and the law: From "law and economics" to an economic analysis of law", **Journal of the History of Economic Thought**, 2009, V: 31, No:2

8 VAN OVERTVELDT, Johan, **The Chicago School: How the University of Chicago Assembled the Thinkers who Revolutionized Economics and Business**, Agate, Chicago, 2007, s. 291

9 HARNAY / MARCIANO, 2009, s. 15

10 VAN OVERTVELDT, 2009, s. 305

11 SHAVELL, 2004, S.5

12 BENNETT, M. / FINGLETON, J. / FLETCHER, A. / HURLEY, L. / RUCK, D. "What does Behavioral Economics Mean for Competition Policy?" **Competition Policy International**, 2010, 6 (1), 111-137.

üzerine odaklanan betimleyici analiz için, mikro ölçekte (yani bireysel veya özel piyasa düzeyinde) incelemeler yapan mikro iktisadın araçları hâliyle daha uygundur. Betimleyici analiz, mikro iktisat yöntemlerini kullanarak, hukuk kuralları ve bireyler arasındaki ilişkileri düzenlemede en fazla fayda ve etkinlik sağlayacak kuralların nasıl tasarlanabileceğine yoğunlaşır. Örneğin, Chicago Okulu'nun öncülerinden Director ve Coase, piyasanın kendi kendini düzenleme kapasitesinin, siyasi müdahaleden daha üstün olduğunu ve siyasi müdahalenin özgürlüğü kısıtladığını, toplumsal refahı azalttığını savunan bir yaklaşım geliştirmiştir¹³. Bu anlayışa göre, piyasada en temel mesele iktisadi etkinliğin artırılmasıdır. O halde, piyasada faaliyet gösteren özel teşebbüsler kadar, piyasaya müdahale eden devlet ve yasa koyucu da etkinliği artırmayı bir amaç olarak benimsemelidir.

Yukarıda da belirtildiği gibi, hukukun iktisadi analizinde, betimleyici analizin yanı sıra, normatif analiz de kullanılmaktadır. Normatif analiz, ekonominin normatif bir bilim olarak kullanılabileceği anlayışına dayanmaktadır¹⁴. Buna göre ekonomi, yasaların öngördüğü cezaların yol açacağı sonuçları ortaya koyabilen ve hatta önceden kestirebilen bir bilimdir¹⁵. Rekabet hukukundan bir örnek verilecek olursa, azami fiyatın belirlenmesini yasaklayan bir kuralın, piyasada fiyatlar açısından ne tür sonuçlar doğuracağını iktisadi olarak ortaya koymak mümkündür. Örneğin, yine Chicago Okulu'nun önemli temsilcilerinden olan Calebrisi, borçlar hukuku alanındaki kuralların, idari maliyetler, kaza maliyetleri, kazanın önlenmesinin maliyeti gibi her türlü maliyeti azaltacak şekilde tasarlanması gerektiğini savunur¹⁶. Hangi hukuk normunun maliyetleri düşüreceğini görebilmek için de iktisat biliminin metodolojisine ihtiyaç vardır. Böyle bir analiz, koyulan kuralların doğuracağı ekonomik sonuçları tahmin etme bağlamında yasa koyucuya ve idareye bilimsel bir bakış açısı sağlayabilir. Dolayısıyla, yasa koyucu, belirleyeceği yasak ve kuralları iktisadi etkinliği artıracak şekilde¹⁷ tasarlayabilir. Böylece, bu anlayışla geliştirilen politikaların, kaynakların doğru ve etkin şekilde tahsis edilmesini sağlayacağı savunulmaktadır.

Normatif analizin cevap aradığı belirleyici soru yine nihai olarak hangi değer in maksimize edilmesi gerektiği sorusudur. Normatif analiz bu soruya net bir cevap getirir: Hukuk kuralları ve kurumları tasarlanırken, sosyal refahın en üst seviyeye çıkarılması gerekir¹⁸. Bu durumda, hukukun iktisadi analizi, mikro iktisat düzeyinde bireylerin kendi çıkarlarının, makro iktisat düzeyinde ise sosyal refahın artırılmasını hedeflemektedir. Sosyal refahın nasıl tanımlandığı aşağıda detaylı olarak incelenecektir. Ancak bu noktada belirtilmesi gereken, hukukun iktisadi analizinde yer alan bu normatif boyutun

13 PRIEST, G. L., "The Limits of Antitrust and the Chicago School Tradition". I. Lianos, & D. D. Sokol, *The Global Limits of Competition Law* içinde (pp. 15-21). Stanford, California: Stanford University Press. 2012

14 GERBER, David J. "Two Forms of Modernization in European Competition Law" **Fordham International Law Journal**, 31, 1235-1265, 2008

15 COOTER / ULEN, 2011, s.5

16 VAN OVERTVELDT, 2009, s. 289

17 Yasa koyucu iktisadi etkinliği artırmak ister; çünkü politika geliştirirken, tasarruf ve zararları göz önünde bulundurmak ve en etkin olacak politikayı tercih etmek gerekir. (COOTER VE ULEN, 2011, s. 4)

18 SHAVELL, 2004 s. 594

“nötr” bir unsur olmadığıdır¹⁹. Başka bir deyişle, hukuk sistemlerinin amacının ne olması gerektiği konusunda, olası farklı amaçlar arasında bir “tercih” yapılmaktadır. Örneğin, hukuk normları tasarlanırken, sosyal refahın artırılması yerine, “toplumsal eşitliğin tesisi” de hedeflenebilir. Sosyal refahın artırılması hedefinin temeli, belli bir iktisat teorisi ve geleneğine, yani refah ekonomilerine dayanmaktadır.

Hukukun İktisadi Analizi ve Refah Ekonomileri

Refah ekonomilerinin hukukun iktisadi analizinde bu kadar etkili olmasında en önemli rolü Posner oynamıştır. Posner’e göre, hukuk kuralları iktisadi etkinliği artırmalıdır. Etkinlik ise toplumun ya da bireylerin bir ürün, hizmet ya da işlem için ‘ne kadarlık bir maliyet ödemeyi kabul edeceği’ olarak tanımlanır²⁰. Bu görüşe göre, her yasal süreç etkin kuralları tercih etmelidir. Çünkü rasyonel bireyler, hukuk kurallarına ekonomik tepkiler verir. Başka bir deyişle, bireyler, etkinliği artırma çabalarına paralel olarak, etkin hukuk sistemlerini tercih edecektir. Dolayısıyla, hukuk sistemi de iktisadi etkinliği artırıcı kurallara dayanmalıdır. Posner de refah ekonomileriyle uyumlu olarak, iktisadi etkinliği “Pareto etkinliği” olarak tanımlar.

Her iktisadi yaklaşım gibi, refah ekonomilerinin de temel amacı, politika tercihlerini oluşturmak ve değerlendirmek için birtakım standartlar ve kıstaslar ortaya koymaktır. Bu sisteme göre, bir toplumdaki eylem veya kararların, o toplumdaki etkinliği artırmayı amaçlaması gerekmektedir²¹. Bununla beraber, refah ekonomileri, bu amacı gerçekleştirmeye yarayacak sistemi, önemli başka bir görüş ile harmanlamaktadır. Bu görüşe göre, piyasaya müdahale edilmemesi halinde, piyasa kendi kendini düzenleyebilecektir. Adam Smith’in “görünmez el”ine (invisible hand) dayanan bu görüşte, piyasanın kendi haline bırakılması gerektiği (laissez-faire) ve devletin müdahalede bulunmadığı durumlarda, piyasanın kendi dengelerini oluşturabileceği savunulmaktadır. Adam Smith’den bu yana refah ekonomileri, liberal ekonomik teorilerin yapı taşı haline gelmiş olan bu temel savı kabul etmektedir²². Dolayısıyla, refah ekonomileri serbest piyasa ekonomisinin kendi kendini düzenleyebileceği görüşünü, önerdiği sistemin temeline yerleştirmektedir.

Refah ekonomilerine göre, bir iktisadi aktörün piyasadaki durumunda meydana gelen giriş ve çıkışlar, birbirinden ayrı ve bağımsız olarak ölçülemez²³. Bunun yerine, tüketicinin durumunun, karşılaştırmalı olarak her durumda bir diğerinden daha iyi olup olmadığı değerlendirilmelidir. Üretim veya tüketici açısından, ancak “Pareto optimal” durum ölçülebilir ve bu durumu yaratacak/sürdürecektir politika tercihleri ve kurumsal yapı oluşturulabilir. Buradan hareketle, politika tercihlerinde belirleyici unsur, “ölçülebilirlik” olmalıdır. Bu çerçevede, karar vericilerin ölçmesi gereken, iktisadi etkinliktir.

19 SHAVELL, 2004 s. 4

20 POSNER, 2011

21 JOHANSSON, P.-O., *An Introduction to Welfare Politics*. Cambridge: Cambridge University Press, 1991.

22 BOADWAY, R. / BRUCE, N. *Welfare Economics*. Oxford: Basil Blackwell, 1984, s. 12

23 JOHANSSON, 1991, s.11

“Pareto optimumu koşulları” olarak adlandırılan üç tür iktisadi etkinlik vardır: mübadele etkinliği, üretim etkinliği ve toplam etkinlik²⁴. Pareto optimumu, toplumun tüm kaynaklarının etkin biçimde kullanılmasıyla sağlanabilir. Dolayısıyla bu üç tür iktisadi etkinlik açısından, kimsenin daha iyi bir duruma getirilemeyeceği, yani toplam etkinliğin artırılmayacağı denge, “mükemmel” piyasa dengesi sayılacaktır. Başka bir deyişle, eğer bir politika değişikliğiyle kimse daha iyi bir duruma gelemiyorsa, optimal denge sağlanmış demektir²⁵. Refah ekonomilerinde “mükemmel” piyasa ekonomisi, Pareto optimumunun sağlandığı ekonomidir. Dolayısıyla, pazarın başarısızlığı durumu da Pareto optimumunun oluşmadığı durumdur.

“Mükemmel” piyasa ekonomisinin koşullarının, piyasanın kendi kendini düzenlemesi sonucunda oluşmadığı ve serbest piyasanın başarısız olduğu hallerde, başka bir düzenleyicinin müdahalesi meşru hale gelir. Zaten refah ekonomileri, Pareto kriterlerinin, bütün bir sosyal düzeni sağlayamayacağını da kabul etmektedir²⁶. Piyasadaki aktörlerin bilgi asimetrisi veya bilgi edinmek amacıyla yaptığı yanlış yatırımlar neticesinde, piyasa başarısız olabilir. Piyasanın başarısızlığına yol açacak önemli başka bir nedense, fiyatın, piyasa koşullarından bağımsız olarak belirlenmesine yol açabilen tekeller veya kartellerdir. Piyasada istenen dengenin kendiliğinden oluşmadığı durumlarda, devletin, kaynakların tahsisinde aktif rol üstlenmesi gerekebilir. Bu aktif rol, devletin daha doğru tercihler yapacağı varsayımına dayanmadığı gibi, devletin müdahalesi bilginin tahsisini sağlamak şeklinde de olmamalıdır. Refah ekonomileri, devletin ancak “düzeltici” ya da “onarıcı” bir rol oynamasının kabul edilebilir olduğunu savunur. Buna göre, örneğin devletin “düzeltici” vergi uygulaması veya piyasada istenmeyen etki yaratabilecek bazı davranışları yasaklaması mümkün olabilir²⁷. Devlet, bu şekilde, kaynakların daha etkin bir biçimde yeniden dağıtılmasını sağlayabilir.

Pareto optimumunun sağlanması, “birinci tercih” veya “en iyi durum” olarak da adlandırılır²⁸. Piyasanın başarısız olduğu durumlar içinse, etkinlik amacının uygulanması devreye girer. Adını Meade’den alan bu “ikinci en iyi durum”, Pareto optimumunun mümkün olmadığı durumlarda oluşturulması gereken politika hedeflerini belirler²⁹. Yani refah ekonomilerinde devlet eliyle etkinliği artırmayı amaçlayan politikalar, yalnızca Pareto optimumunun sağlanmadığı durumlarda uygulanmalıdır. Tabii ki bu durumlarda devlet, yalnızca, etkinliği artırıcı politikalar uygulayabilecektir. Özetlemek gerekirse, devlet, piyasanın kendi kendini düzenleyemediği durumlarda, sadece etkinliği artıracak şekilde müdahalelerde bulunup, ortaya çıkan bu etkinliğin daha iyi şekilde tahsis edilmesini sağlamalıdır. Bu durumda refah ekonomileri, devlet müdahalesinin asgari düzeye indirildiği ve hatta tercihen hiç olmadığı bir yaklaşım olarak karşımıza çıkmaktadır.

24 BOADWAY / BRUCE, 1984, s.12

25 BİLGİLİ, Y, **Mikro İktisat Ders Notları**. İstanbul: İkinci Sayfa, 2013, S. 680

26 BOADWAY / BRUCE, 1984, s.103-104

27 BOADWAY / BRUCE, 1984, s.130

28 JOHANSSON, 1991, s.13

29 BOADWAY / BRUCE, 1984, s.113

Refah ekonomilerinin sunduğu politika tercihinin açıklanması, bu iktisat akımının getirdiği standartların ve uygulamaların analizinde önemli bir role sahiptir. Çünkü bu kriterlerin uygulanması, belli bir piyasa ve ekonomi politikası anlayışını da beraberinde getirecektir. Ayrıca, bir o kadar önemli başka bir tespit ise, bu akımların, iktisadi etkinliği artırmayı piyasanın temel amacı olarak tanımlaması ve buradan hareketle, piyasadaki aktörlerin başarılarını, ürettikleri iktisadi etkinlikle ölçmeleridir³⁰. Buna rağmen, yine burada da refah ekonomilerinin bir politika tercihi olarak iktisadi etkinliği artırmayı amaçladığı görülmektedir.

Yukarıda anlatılanların ışığında, refah ekonomilerinde sosyal refah olarak tanımlanan kavramın, aslında iktisadi etkinlikten ibaret olduğunu söylemek mümkündür. O halde, hukukun iktisadi analizi de iktisadi etkinliği artırmayı amaçlayan bir yaklaşımdır. Hukuk sisteminde, “sosyal refah” adı altında aslında iktisadi etkinliği artırma hedefinin gözetilmesi gerektiğini savunan anlayış, bu yaklaşımın normatif boyutunu ortaya koymaktadır. Bu görüşün, hukukun farklı alanlarındaki yansımaları da, her zaman için iktisadi etkinliğin artmasını hedefleyen şekillerde olmuştur.

Hukukun İktisadi Analizinin Rekabet Hukukundaki Kavramsal Etkileri

Hukukun iktisadi analizinin en etkili olduğu alan, rekabet hukuku olmuştur. Rekabet hukukunda tasarlanan sistem ve normların piyasayı etkilemesi nedeniyle, iktisadi analizler bu alanın vazgeçilmez bir parçasıdır. Yani hukuk ve ekonomi yaklaşımı açısından değerlendirildiğinde, rekabet hukukunda hukuk normlarının piyasayı nasıl etkilediğini anlamaya yönelik çalışmaların yapılması beklenebilir ve hatta gereklidir. Diğer taraftan, hem Chicago Okulu hem de hukukun iktisadi analizinin Posner ve Bork gibi öncüleri de başından beri bu yaklaşımın rekabet hukukunda nasıl uygulanabileceği üzerine kapsamlı öneriler geliştirmiştir. Hukukun iktisadi analizi, hukuk normlarının geliştirilmesinde ve uygulanmasında iktisat metodolojisinin kullanılması ve böylece iktisadi etkinliğin artırılması gerektiğini savunur. Bu yaklaşımın öncülerinden Posner ve Bork’un da ilk uygulama alanı rekabet hukuku olmuş ve bu isimler, ABD rekabet politikası ve hukukunu dönüştürücü bir rol oynamıştır³¹. Bu nedenlerden ötürü, rekabet hukuku, hukukun iktisadi analizini derinlemesine inceleyebilmek için oldukça elverişli bir alan sunmaktadır.

“Tüketici refahı” kavramının, rekabet politikası ve hukukunda bir ölçüt olarak kullanılması da hukukun iktisadi analizi ile refah ekonomilerinin kesiştiği bir duruma tekabül eder. İktisadi bir ölçüt olarak tüketici refahı, rekabet politikasının oluşturulması veya rekabet hukukunun uygulanması sürecinde, bu politika veya uygulamaların doğruluğunu ve yerindeliğini, iktisadi etkinlik üzerinden ölçmeyi sağlar. Tüketici refahı, özellikle ABD’deki uygulamalarda yer alan bir kavram olmakla birlikte, iktisat teorisinde, bilhassa “refah ekonomileriyle” beraber ortaya çıkmış ve kullanılmaya başlanmıştır³².

30 Buna alternatif olabilecek kriterler, örneğin piyasada adil dağılım veya bazı zayıf kesimlerin korunması olabilir.

31 VAN OVERTVELDT, 2009, s. 307

32 BUTTIGIEG, Eugene, **Competition Law: Safeguarding the Consumer Interest: A Comparative Analysis of US Antitrust Law and EC Competition Law**. The Netherlands, Wolters Kluwer, 2009, s. 6-7

Tüketici refahı standardı da, esasen hukuk teorisi alanında ortaya çıkmış bir kriter değildir. Tüketici refahı kavramı, hukuk bilimi ve özellikle rekabet hukuku çerçevesinde kullanılan bir iktisadi standart olarak incelenmelidir. Dolayısıyla, bu kavramın hukuk teorisi ve uygulaması alanında kullanılmasını ve bu suretle gelişimini anlamak için, kavramın, iktisat bilimi tarihi içerisindeki yeri ve rekabet hukuku alanında nasıl ele alındığı birlikte değerlendirilmelidir³³.

Rekabet hukuku, ekonomisi ve politikasının en temel hedefi, piyasada rekabetin korunması ve sürdürülmesidir. O halde, rekabetin korunması ve sürdürülmesinin neden önemli olduğunun açıklanması gerekir. Bu, aynı zamanda, rekabetin, piyasada daha iyi bir iktisadi durumu nasıl sağlayacağıının, rekabet politikasının bazı piyasa oyuncularını neden başkalarından daha olumlu etkileyeceğinin açıklanması anlamına gelecektir. Diğer yandan, rekabet hukukundaki en önemli meselelerden birisi, piyasanın düzenlenmesini ve devletin müdahalesini meşrulaştıracak hedefleri belirlemektir. Devletin piyasaya müdahalesi ise, siyasi tercihlere bağlıdır. Aynı şekilde, bu hedeflere ulaşılmasını sağlayacak yollar da, rekabet yetkililerinin sorumluluğu dâhilindeki seçimlerdir. Zira rekabet hukuku, bu tür ekonomi politikası tercihlerinin son derece önemli olduğu hukuk alanlarından biridir³⁴.

Rekabet hukukunun ekonomik boyutu, belki de ilk olarak, 1950'li yıllarda ABD'de ortaya çıkmıştır. Piyasada rekabeti düzenleyen ilk mevzuat³⁵, 1890 yılında kabul edilen Sherman Yasası'dır. Sherman Yasası'nın idare ve mahkemeler tarafından nasıl yorumlanması gerektiği sorunu, uzun süre tartışılmıştır³⁶. Bu tartışma, yasanın uygulandığı ilk yıllarda, Yüce Mahkeme (Supreme Court) de dâhil olmak üzere Amerikan yargısının, ticareti kısıtlayan her eylemi rekabete aykırı eylem olarak yorumlayıp, katı olarak nitelendirilebilecek kararlar almasına neden olmuştur³⁷. Bu dönemin bitişini sağlayan en önemli gelişme, Chicago Üniversitesi'nin önde gelen hukukçu ve iktisatçılarının öncülüğünü yaptığı hukukun iktisadi analizi yaklaşımının ortaya çıkmasıdır³⁸.

Özellikle 1960'lı yıllardan itibaren, Chicago Okulu'nun etkisiyle rekabet hukukunda hem idarenin hem de mahkemelerin yaklaşımına yansıyan bir rekabet politikası anlayışı gelişmiştir³⁹. Bu politika, siyasi otoritenin piyasaya müdahale etmesine, bu

33 GERBER, David J, **Global Competition, Law, Markets and Globalization**, New York, Oxford University Press, 2010

34 GÜRKAYNAK, Gönenç, **Türk Rekabet Hukuku Uygulaması için "Hukuk ve İktisat" Perspektifinden "Amaç" Tartışması**. Ankara, Rekabet Kurumu, 2003

35 Daha öncesinde, özellikle İngiltere'de rekabet hukukuna ilişkin mahkeme kararları, Avusturya'da yasa tasarıları ve bazı Avrupa ülkelerinde ceza hukuku kapsamında karteller ile mücadele örnekleri görmek mümkündür. Ancak doğrudan ve yalnızca rekabet hukukunu düzenleyen ilk mevzuat, ABD'de 1890 yılından kabul edilen Sherman Yasası'dır.

36 SAGERS, C. L, **Antitrust: Examples and Explanations**. New York, Wolters Kluwer Law & Business, 2011

37 KOVACIC, W., / SHAPIRO, C, "Antitrust Policy: A Century of Economic Legal and Legal Thinking" **Journal of Economic Perspectives**, 14(1), s. 43-60, 2000

38 PRIEST, 2012

39 KOVACIC / SHAPIRO, 2000

müdahalenin toplumsal refahı azalttığı gerekçesiyle karşı çıkar. Buna göre, piyasa kendi haline bırakıldığında, yani Adam Smith'in "görünmez eli" piyasayı düzenlendiğinde, etkinlik artacak ve bu etkinliğin adil şekilde paylaşımı da doğal olarak sağlanacaktır⁴⁰. Dolayısıyla, idarenin veya yargının, sosyal adaleti sağlamak için dahi olsa piyasaya müdahale etmesi yersizdir.

Bu anlayışa göre, siyasi iradenin olduğu kadar, özel teşebbüslerin davranışlarının yerindeliği de, bunların piyasada ürettiği etkinlik baz alınarak ölçülmeli⁴¹ ve etkinliği artıran davranışlar rekabete uygun olarak kabul edilmelidir. Bu yaklaşımın bir başka önemli özelliği de hukukun temeline iktisadi kriterleri yerleştirmesidir. Bu anlayışta iktisadın normatif bir bilim olduğu⁴² ve dolayısıyla doğrulanabilir, objektif sonuçlar verebileceği düşüncesi hâkimdir. Bu yöntem uygulandığında idarenin ve yargının sosyal ve siyasi motivasyonlarla değil, makul ve ölçülebilir kriterlerle hareket etmesi mümkün olacaktır.

Chicago Okulu 1960'lı yıllardan sonra bazı değişimler geçirmişse de, bu iki temel ilke bu okulun rekabet anlayışında hep belirleyici olmuştur. Bu ilkelerin rekabet hukukuna tesir etmesi, yine Chicago Okulu'nun bir üyesi sayılan Bork ile gerçekleşmiştir⁴³. Daha sonra detaylı olarak açıklanacağı üzere, Bork, piyasanın ürettiği etkinliğin, rekabet hukukun esas ölçütü olması gerektiğini savunmuştur. Bork, Sherman Yasası'nın da aslında bu amaca yönelik bir düzenleme olduğunu iddia etmektedir. Yüce Mahkeme'nin ilk dönemlerinde geliştirdiği yapısal yaklaşımı eleştiren Bork, yargının da iktisadi kriterleri kullanarak daha objektif kararlar alabileceğini savunmuştur.

Bork ile birlikte, rekabet hukukunda bir amaç olarak tüketici refahı literatürdeki yerini almakla kalmamış, özellikle 1970'li yıllardan itibaren idare ve mahkeme kararlarında da etkisini göstermeye başlamıştır⁴⁴. Chicago Okulu ve refah ekonomisi teorisinin önerdiği etkinlik savunmaları doğrultusunda ilerleyen bu anlayış, tüketici refahını piyasa etkinliği, yani toplam etkinlik üzerinden ölçme eğiliminde olmuştur. ABD rekabet hukukunda tüketici refahı, 2000'li yıllara dek etkisini devam ettirmiş ve toplam refahın artırılmasını hedefleyen bir amaç olarak bu alanda önemli bir yer tutmuştur. İdare veya yargı kararlarının tümünde aynı amaca ağırlık verilmemiş olabileceği doğrusu da, bazı önemli kararlar incelendiğinde yargının dahi kabul ettiği bir biçimde tüketici refahının, bir toplam etkinlik standardı olduğu anlaşılmaktadır⁴⁵.

Chicago Okulu'nun etkisiyle giderek 'ekonomikleşen' ABD rekabet hukuku uygulaması, belirgin bir biçimde, iktisadi analize dayanır hale gelmiştir. Chicago Okulu, savunduğu tüketici refahının objektif ve ölçülebilir bir iktisadi kriter olduğunu ileri sürmektedir. Aslında tüketici refahının, ne kadar objektif bir kriter olarak kullanıldığı

40 PRIEST, 2012

41 COOTER / ULEN, 2011

42 GERBER, 2008

43 BORK, Robert H., **The Antitrust Paradox, A Policy at War with Itself**, New York, Basic Books Inc. Publisher, 1978

44 KOVACIC / SHAPIRO, 2000

45 *Leegin Creative Leather Products, Inc v. PSKS, Inc dba Kay's Kloset Kay's Shoes*, No. 06-480 551 US 877, 168 L. Ed.2d 623, 2007

tartışmalıdır. İktisat bilimi de, elbette, farklı siyasi akımlar doğrultusunda veya bu akımların etkisi altında gelişir ve evrilir. Daha sonra değinileceği üzere, ABD rekabet hukukunda da tüketici refahı standardının uygulanışı da, iddia edildiği gibi objektif ve siyasetten tamamen bağımsız olmaktan uzaktır⁴⁶. Yine de, rekabet hukukunda ve hukukun başka alanlarında, iktisadi, ölçülebilir ve nispeten objektif sayılabilecek kriterler kullanılması konusunda bu yaklaşımın öncülüğü ve yadsınamaz katkıları da olmuştur⁴⁷.

Tüketici refahı özellikle rekabet hukukunda kullanılan iktisadi bir kriterdir. İktisat biliminin hukuk alanındaki kullanımı, 1960'lı yıllardan itibaren ABD'de gelişmiştir⁴⁸. Bu anlayış ilk olarak rekabet hukukunda kendini göstermiştir. Böyle olmakla birlikte, bu yaklaşım, rekabet hukuku ve fikri sınai haklar hukuku gibi iktisatla etkileşim içinde olan alanlar dışında da etkili olmuş; ceza hukuku ve borçlar hukuku gibi hukukun en temel alanlarında da etkisini göstermiştir⁴⁹.

Tüketici refahının iktisatta tanımı ve kullanımı ise iktisadi etkinliği temel alır. Ancak üretici etkinliğinden farklı olarak tüketici etkinliğini tanımlamak ve ölçmek çok güçtür⁵⁰. Bu nedenle, refah ekonomilerinde, tüketici refahının bir standart olarak uygulanması, aslında toplam refahın ölçüt alınmasına yol açmaktadır. Zira doğrudan tüketicinin geliri, kaynakları ve artısını hesaplamak oldukça güçtür ve iktisat teorisinde bu hesaplamaların ne şekilde ve hangi kriterlere göre yapılması gerektiği konusunda uzlaşısı yoktur⁵¹.

Görüldüğü gibi, hukukun iktisadi analizi, kavramsal açıdan oldukça kapsamlı bir çerçeveye sahiptir. Bu yaklaşım, literatürde zengin teorik tartışmalara da yol açmıştır. Diğer taraftan, bu anlayış, özellikle ABD rekabet hukuku uygulamasında etkili olmuş ve pek çok yargı kararına da yansımıştır.

Hukukun İktisadi Analizinin ABD Rekabet Hukuku Uygulamasına Etkileri

Hukukun iktisadi analizinin ABD rekabet hukukunda önem kazanması, Chicago Okulu'nun etkisiyle olmuştur. Bu okulun piyasa ve regülasyon anlayışı, ortaya koyduğu rekabet politikasında da belirleyici rol oynamıştır. Rekabet hukuku, piyasanın doğrudan ve dolaylı olarak regüle⁵² edildiği bir alandır. Bu nedenle, rekabet hukukunda yer alan

46 LANDE, Robert, H. "The Rise and (Coming) Fall of Efficiency as the Ruler of Antitrust", *Antitrust Bulletin*, 33, 429-465, 1988

47 COOTER / ULEN, 2011

48 COOTER / ULEN, 2011

49 COOTER / ULEN, 2011

50 EVANS, David, "The Known Knowns and the Known Unknowns" *Consumer Policy Review*, 17(2), 48-51, 2007

51 SALOP, S. C. Question: What is the Real and Proper Antitrust Welfare Standard? Answer: The True Consumer Welfare Standard. Retrieved from **Social Science Research Network**: http://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=1491302, Kasım 2005, siteye erişim tarihi 19 Mayıs 2014

52 Rekabet hukukunun uygulamasında yetkili idari kurumların asıl görevi, piyasada düzenleme yapmak değildir. Rekabet hukukunun piyasada düzenleyici etkisi esasen dolaylı olarak, rekabetçi olmayan piyasalarda, yani bir ihlal oluştuğunda, alınan kararlar ve uygulanan cezalar yoluyla gerçekleşir. Ancak yoğunlaşmaların denetlenmesi, özelleştirmeler ve kamu ihaleleri gibi alanlarla ve rekabet idarelerinin oluşturduğu muafiyet sistemlerinde, eylem henüz gerçekleşmeden rekabet hukuku açısından denetleme yapılabilecek olması nedeniyle

norm ve yaptırımların piyasada ölçülebilir bir iktisadi etkisi vardır. Bu açıdan bakıldığında, rekabet hukuku, hukukun iktisadi analizi için elverişli bir alandır. Rekabet hukuku alanında da Chicago Okulu etkin bir piyasaya, doğrudan veya dolaylı müdahalenin asgariye indirilmesi gerektiğini savunur⁵³. Okul, bu nedenle ABD rekabet hukukunda yer alan *per se* ihlal uygulamasına karşı çıkar. Bilindiği gibi, bu uygulamada bazı davranışlar, piyasadaki etkileri dikkate alınmaksızın ihlal unsuru sayılır. Chicago Okulu, bazı istisnalar dışında, rekabet hukukunda tamamen muhakeme kuralı uygulamasına başvurulması gerektiğini savunur⁵⁴. Muhakeme kuralında, bir davranışın rekabete uygunluğu veya aykırılığı, onun piyasada yarattığı etkiler göz önünde bulundurularak ölçülür. Chicago Okulu, bu uygulamayı etkinlik savunmasıyla birleştirerek, piyasada bir davranış etkinliği artırıyor ise o davranışın rekabete uygun, azaltıyorsa rekabet aykırı olarak değerlendirilmesi gerektiğini savunur⁵⁵. Burada ölçüt olarak alınan etkinlik, tüketici refahı yani toplam refahıdır. Zira Chicago Okulu temsilcileri de rekabet hukukunda toplam refahın kullanılması gerektiğini kabul eder⁵⁶.

Belli dönemlerinde Chicago Okulu, ABD rekabet hukukunda oldukça etkili olmuştur. Özellikle 1970'li yıllardan itibaren, ABD rekabet hukukunda iki eğilimin ağırlık kazandığı gözlenebilir. Bunlardan ilki, muhakeme kuralı uygulamasının kapsamının genişlemesi ve rekabet hukukunun farklı alanlarında uygulanır hale gelmesidir. Bu süreç, en iyi şekilde, dikey kısıtlamalar alanında görünürlük kazanmaktadır. Bu alanda, neredeyse yüz yıllık bir süreçte, dikey anlaşmalarda fiyat ve diğer koşulların belirlenmesine ilişkin unsurlar, Yüce Mahkeme tarafından *per se* ihlal olmaktan çıkarılmış ve bunlar muhakeme kuralı uygulamasına tabi tutulmuştur⁵⁷. Yukarıda anılan ikinci eğilim ise, tüketici refahı standardı adı altında etkinlik savunmalarının uygulanmasıdır. Uygulamaya baktığımızda, teorik çerçevede olduğu gibi, mahkeme kararlarında da tüketici refahının toplam etkinlik ile özdeşleştirildiğini söylemek mümkündür⁵⁸.

ABD rekabet hukukunda farklı iktisadi analizlerin etkili olduğu kararlardan⁵⁹ ve dönemlerden⁶⁰ söz etmek mümkündür. Farklı yaklaşımların iktisatta bu denli etkili olmasının çeşitli nedenleri olabilir. Bunlardan ilki, ABD'de yalnızca idarenin değil, aynı

doğrudan müdahale de söz konusu olabilir.

53 BORK, 1978

54 POSNER, 2001; HOVENKAMP, Herbert. J. **The Antitrust Enterprise: Principle and Execution**. Cambridge, Harvard University Press, 2005

55 BORK, 1978; POSNER, 2001

56 LANDE, 1988

57 *Dr. Miles Medical Co. v. John D. Park & Sons Co.* 220 U.S. 373, 1919; *Continental T. V. Inc v. GTE Sylvania*, 433 US 36, 1977; *State Oil Co. v. Khan*, 522 US 3, 1997; *Leegin Creative Leather Products, Inc v. PSKS, Inc dba Kay's Kloset Kay's Shoes*, No. 06-480 551 US 877, 168 L. Ed.2d 623, 2007

58 *Leegin Creative Leather Products, Inc v. PSKS, Inc dba Kay's Kloset Kay's Shoes*, No. 06-480 551 US 877, 168 L. Ed.2d 623, 2007; *United States v. General Dynamics Corp.*, 415 U.S. 486, 1974

59 *Kathleen R. Reiter v. Sonotone Corporation*, 442 US 330, 1979;

60 Örneğin birleşme ve devralmaların kontrolünde 1982'de kabul edilen Kılavuz ve *General Dynamics* kararından önce yapısal analizlerin hâkim olduğu bir dönemden söz etmek mümkündür. Bkz. *United States v. Philadelphia National Bank*, 374 U.S. 321, 1963.

zamanda yargının da iktisadi analize açık olmasıdır. ABD’de rekabet hukuku uygulaması da idari kararlarla değil, özel hukuk mahkemeleri vasıtasıyla gerçekleşmektedir. ABD yargı sisteminde, ifşa ve ispat ilkeleri Kıta Avrupası geleneğinden farklıdır. ABD’deki sistem, tarafların öne sürdüğü savların jüri veya hâkim önünde “çatışması” ve sonunda haklı olan tarafın kazanması anlayışına dayanır. Rekabet hukukunda ise tarafların mahkemeye sunduğu ekonomik analizler bu anlamda delil teşkil eder⁶¹. Amerikan rekabet hukuku içtihadının ilk yıllarında böyle bir anlayışın yerine katı denilebilecek hukuk kuralları uygulanmıştır⁶². Bununla birlikte, hukukun iktisadi analizi yaklaşımın ortaya çıkması, daha ekonomik bir yaklaşımın gelişmesini sağlamıştır⁶³. Bu yeni dönemde, özel hukuk mahkemelerinde de taraflar, rekabet hukukuna aykırı davranmadıklarını ispatlamak için iktisadi analizleri kullanmaya başlamıştır. Dolayısıyla, ekonomik analize dayalı bir rekabet hukuku anlayışı, Amerikan hukuk sistemi ile bağdaşmaktadır.

Diğer taraftan, ABD’de, özellikle Yüce Mahkeme’ye yapılan atamalarda, dönemin siyasi iktidarının etkisi olmaktadır⁶⁴. Siyasi iktidarlar, Yüce Mahkeme’ye, kendi görüşlerine yakın duran yargıçları önerebilmekte ve onamayı yapacak olan Senato da yargıçların siyasi yaklaşımlarını göz önünde bulundurarak karar alabilmektedir. Bu nedenle, Yüce Mahkeme’nin yaklaşımları, dönemin siyasi iktidarını birebir takip etmese dahi, uzun vadede değişen siyasi iktidarların yaklaşımlarını yansıtabilir. Rekabet hukuku alanında alınan kararlar da bu eğilime bir istisna değildir. Bu nedenle, yargının farklı iktisadi akımlardan etkilenebileceği öne sürülürken, bu iktisadi akımların farklı görüş ve ideolojileri temsil edebileceği de göz önünde bulundurulmalıdır. Başka bir deyişle, refah ekonomileri ve Chicago Okulu’nun, rekabet hukuku alanında verilen yargı kararlarındaki etkisi, bu okulların temsil ettikleri siyasi görüş ve ideolojilerin de etkisine denk düşmektedir⁶⁵. Özetle, bu yaklaşım belli siyasi tercihlerin çıktısıdır ve ABD’de belli bir dönemde ekonomi, hukuk ve siyaset alanlarında hâkim olan siyasi görüşleri yansıtmaktadır.

Hukukun İktisadi Analizine Yönelik AB Rekabet Hukuku Kapsamındaki Tartışmalar

Avrupa Birliği (AB) rekabet hukuku geleneği, ABD’deki mevcut sistemden farklı bir anlayışa dayanır. Önce Avusturya’da gelişen Viyana Okulu’ndan, daha sonraysa Almanya’da gelişen Ordo-liberal Freiburg Okulu’ndan etkilenen AB sistemi, rekabet hukuku kurallarının oluşturulması ve uygulanmasının öncelikle kamu idaresi tarafından sağlanması gerektiği fikrine dayanır⁶⁶. Kıta Avrupası’nda yaygın olan bu anlayışa göre,

61 GERBER, 2008

62 WEITBRECHT, A., “From Freiburg to Chicago and Beyond-The First 50 Years of European Competition Law”, *European Competition Law Review*, 2, s. 81-88. 2008

63 COOTER / ULEN, 2011, s.3

64 Amerikan Anayasanın II. maddesine göre Yüce Mahkeme yargıçları, Amerikan Cumhurbaşkanı tarafından önerilir ve Senato onayından sonra atanır.

65 LANDE, 1988

66 GERBER, David J., *Law and Competition in Twentieth Century Europe: Protecting Prometheus*. New York, Oxford University Press, 1998

rekabet hukuku gibi doğrudan veya dolaylı olarak piyasaya müdahale eden hukuk alanlarında, “düzenleyici kurumlar” bağımsız idari otoriteler olarak işlev görmelidir. Bu kurumların her biri ayrı alanlarda düzenleme ve değerlendirme yapmaktan sorumludur.

Bu sistem, özellikle Ordo-liberal teoride öngörüülür. Ordo-liberal anlayışa göre rekabet hukuku, özel bir idari otoritenin kurulmasını ve bunun da uygulamada belirleyici rol oynaması gerektiğini savunur⁶⁷. Bu sistem, biraz da Ordo-liberal düşüncede yasal düzenleme ile piyasa ekonomisi arasında kurulan ilişkiden kaynaklanır. Ordo-liberal akıma göre, hem devletin hem de piyasadaki ekonomik aktörlerin gücünün ve etkisinin sınırlandırılması gerekir. Bu akım, devletin piyasaya müdahale yetkisini sınırlandırmayı istediği için, liberal bir yaklaşım olarak adlandırılmıştır. Diğer taraftan, Ordo-liberal akım, istenilen piyasa ve ekonomik sistemin yasa ile oluşturulması gerektiğini savunan bir akımdır⁶⁸. Bu anlayış, “ekonomik anayasa” kavramı çerçevesinde ifade edilir. Ekonomik anayasa vasıtasıyla, piyasaya doğrudan veya dolaylı olarak müdahale teşkil edebilecek tüm alanlarda, kapsamlı ve bütünlüklü bir yasal düzen geliştirilmesi amaçlanmaktadır. Çünkü yasal normlar ve ekonomik sistem birbirine “bağımlıdır”⁶⁹.

AB rekabet hukukunda bu teori, çeşitli nedenlerle, özellikle kuruluş döneminde çok etkili olmuştur. Bunun ilk nedeni, Almanya’nın kurucu devletler arasında kapsamlı bir rekabet hukukuna sahip tek ülke olmasıdır⁷⁰. Buna ek olarak, Komisyon’un ilk yıllarında, Alman kökenli yetkililer rekabet alanında önemli rol oynamıştır⁷¹. Bu yetkililerin sahip olduğu yaklaşımlar, rekabet hukukunun uygulanması ve rekabet politikalarının geliştirilmesi bağlamında önemli bir yeri olan hukuk normlarının oluşturulması sürecinde belirleyici rol oynamıştır. Dolayısıyla, özellikle Avrupa Topluluğu’nun ilk yıllarında Ordo-liberal akıma yakın olan isimlerin rekabet hukuku ve politikasına yön vermesi, bu teorinin etkisini açıklayan nedenlerden biridir.

Yukarıda açıklanmaya çalışılanlardan başka, Ordo-liberal teorinin AB rekabet hukuku sisteminde etkili olması bağlamında değinilmesi gereken daha önemli bir neden, bu anlayışın Avrupa Topluluğu’nun (AT) oluşum sürecine çok uygun bir teorik çerçeve sağlamasıdır. AB’de entegrasyon süreci her şeyden önce ekonomik bir birlik kurma çabası ile başlamış ve Avrupa Topluluğu’nun ilk yıllarında sosyal veya siyasi birlik oluşturma çabaları başarısız olmuştur. Bu ekonomik birliğin nasıl oluşturulduğu incelenecek olursa, her zaman için önce yasal düzenlemenin yapıldığı, yani antlaşmaların kabul edildiği, sonra ekonomik düzeyde mevzuatta öngörülen normların hayata geçirildiği fark

67 GERBER, 1998

68 MONTI, Gorgio, “EU Competition Law from Rome to Lisbon-Social Market Economy” C. Heide-Jørgensen, C. Bergqvist, U. Neergaard, & S. T. Poulsen, **Aims and Values in Competition Law** (s. 13-52). Copenhagen: DJØF Publishing, 2013; GERBER, 2008

69 EUCKEN, W. “The Competitive Order and Its Implementation” (English Translation). **Competition Policy International**, 2(2), 1-99, 2006

70 CINI, M., / MCGOWAN, L., **The Competition Policy in the European Union**, New York, Palgrave Macmillan, 2008

71 PEREZ, S. M., / SCHEUR, S., “The Evolution of the Law on Articles 85 and 86 EEC (Articles 101 and 102 TFEU) Ordo-liberalism and its Keynesian Challenge”. PATEL / SCHWEITZER, **The Historical Foundations of EU Competition Law içinde** (s. 19-53). New York, Oxford University Press, 2013

edilecektir. Sürecin her zaman bu şekilde ilerlemesi son derecede doğaldır. Çünkü AB, sadece, üye devletlerin kendisine devrettiği yetkiler dâhilinde karar alabilir. Yetki devri ise ancak antlaşmalar vasıtasıyla mümkün hale gelir. Dolayısıyla, AB'nin yapısından gelen bu düzenleme anlayışına, Ordo-liberal düşüncenin ekonomik anayasa kavramı iyi bir teorik zemin sağlayabilmektedir.

AB'de gördüğümüz bu farklı sistem, rekabet hukukunun uygulamasını da doğrudan etkilemektedir. ABD'deki gibi, tarafların neredeyse "yarıştığı" bir sistemden ziyade; AB'de idarenin, usulü olduğu kadar maddi hukuku da belirlediği bir sistem gelişmiştir. Elbette bu sistem, mahkemelerin en az Komisyon kadar güçlü olduğu bir sistemdir. Buna rağmen politika geliştiren ve uygulayan Komisyon, aslında rekabet hukukunun esaslarını da çoğu kez tek başına belirlemiştir. Zira AB Kurucu Antlaşmalarda, maddi hukuk bakımından elli seneyi aşkın bir süredir değişmeyen rekabet hukuku kuralları yer almıştır. Antlaşma maddeleri, kısa ve öz olarak nitelendirilebilecek, ana hatlarıyla rekabet yasaklarını ortaya koyan maddelerdir. Oysa bu maddelerin yorumu ve uygulaması, Komisyon'un kabul ettiği esnek hukuk normlarına bağlıdır. Diğer taraftan Komisyon, soruşturma süreçlerinde ortaya koyduğu argüman ve analizlerle de politikayı ve hukukunun uygulanışını belirler. Bu nedenle karşımıza ABD'den oldukça farklı bir uygulama çıkar. Ordo-liberal akımın AB rekabet hukukundaki etkisi, normatif anlamda, hukukun iktisadi analizinden son derecede farklı bir temele dayanır. Ordo-liberal yaklaşım rekabet hukukun amacı olarak iktisadi etkinliği değil, ekonomik özgürlüğü gösterir.

Diğer taraftan, ABD ile karşılaştıracak olursak, AB mahkemelerinin yapısal olarak farklı özelliklere sahip olduğu söylenebilir. Öncelikle, AB mahkemelerinde henüz değişmemiş olan genel kurala göre, mahkemelerde her üye devletten bir hâkim bulunmaktadır. Üye devlet hükümetleri tarafından önerilen bu hâkimlerin, siyasi kariyer yapmamış olmaları gerekmektedir. Diğer taraftan Avrupa Birliği Adalet Divanı (ABAD) (Court of Justice of the European Union) ve Genel Mahkeme'de (General Court), görev yapan hakim sayısı 1986'da on beşer hakim iken, giderek artmış ve 2013'de yirmi sekizer hakim olmuştur. 1995'ten bu yana, AB Mahkemelerinde, ABD Yüce Mahkemesi'ne göre daha fazla sayıda hâkim görev yapmaktadır. Bu nedenle, bir görüşün tüm mahkemeye hâkim olması veya bir grubun kararlara yön vermesi çok daha zordur. AB hâkimleri üye devletleri temsil etmezler ve AB adına karar alırlar. Tüm bu unsurlar birlikte değerlendirildiğinde, AB mahkemelerinin farklı siyasi eğilimlere daha kapalı olduğunu söylemek mümkündür. Diğer taraftan, AB Kurucu Antlaşmaları'nda rekabetin her zaman için ortak pazar amacı çerçevesinde yer alması, mahkemelerin, rekabet hukukunu da bu doğrultuda yorumlamasına neden olmuştur. Mahkemeler, tutarlı bir biçimde, öncelikle ortak pazarın kurulması, işleyişi ve sonrasında iç pazarın işleyişi amacına vurgu yapmıştır.

Kurucu Antlaşmalar ve içtihatındaki bu tutarlılığa rağmen, 1990'lı yılların sonunda AB'de farklı bir yaklaşım arayışı başlamıştır. Bu arayışı üç ana nedene bağlamak mümkündür. Bunlardan birincisi, ortak pazarın oluşturulması ve işler hale gelmesinden sonra, iç pazar çerçevesinde kapsamlı ekonomik politikalar oluşturulmasının gerekli olmasıdır. AB bu dönemde, gerçek anlamda işlev gören bir serbest piyasa ekonomisini kurmuştur. Böyle olmakla beraber, serbest piyasa ekonomisi bir politika değil; bir

ekonomik düzendir⁷². Bu ekonomik düzen içinde farklı amaçlar güderek ve farklı alanlara ağırlık vererek politika geliştirmek mümkündür. İkinci neden, AB rekabet hukukunun “modernleşme” sürecidir. Bu süreç sonunda AB rekabet hukukuna adem-i merkezi sistem getirilerek, Komisyon’un uygulamadaki tekeli kaldırılmış, ulusal mahkeme ve örgütlere de yetki verilmiştir. Bu yeni usulün başlıca sebebi, AB’nin 2004 yılında gerçekleştirdiği büyümedir. On yeni ülkenin AB’ye katılımı ile birlikte, AB rekabet hukukunu uygulamada tek yetkili kurum olan Komisyon’un iş yükü bakımından sorunlu hale gelecek olmasına çözüm olarak, ulusal mahkemelerin de rekabet hukukunu uygulamasını öngören ademi merkezi sistem getirilmiştir. Ancak bu sistem de, rekabet hukukunun yeknesak şekilde uygulanması sorununu ortaya çıkarmıştır. Daha önce tartışılan hukukun iktisadi analizi yaklaşımı, iktisadi normatif olarak kullanması nedeniyle uygulamada bir bütünlük sağlayabilecek bir anlayış teşkil etmektedir. Daha ekonomik bir yaklaşım arayışının bir nedeni de, bu soruna daha objektif kriterlerle yeknesak bir uygulama getirme beklentisi olabilir. Son olarak, Genel Mahkeme’nin Komisyon’u daha fazla iktisadi analiz yapmaya çağıran bazı kararlar aldığından söz etmekte fayda vardır. 2000’li yılların başında, birleşme ve devralmaların kontrolü alanında Komisyon’un almış olduğu üç ret kararını, Genel Mahkeme bozmuştur⁷³. Bozma kararlarının temel gerekçesi, Komisyon’un yeterince iktisadi analiz kullanmıyor olmasıdır. Bu durum, yoğunlaşmaların denetimi alanında adeta bir krize yol açmış, sonrasında Komisyon yeni bir mevzuat çalışması başlatmış ve 2004 yılında yeni bir ekonomik test getiren bir Tüzük kabul edilmiştir.

Bu üç unsurun her biri veya tümü, AB’de “daha ekonomik bir yaklaşım” geliştirilmesine dönük arayışların ortaya çıkmasına neden olmuştur. Yine bu çerçevede, AB rekabet hukukunda tüketici refahı ve etkinlik, yani hukukun iktisadi analizi, hem literatürde, hem politikayı oluşturan yetkililerin söylemlerinde, hem de mevzuatta tartışılmaya başlanmıştır. Bu yeni arayış sonrasında, Ordo-liberal anlayış ve bu anlayışın rekabet politikasına etkileri ciddi olarak eleştirilmiştir. Pek çok yazara göre, AB artık Ordo-liberal piyasa düzeni anlayışından sıyrılıp, etkinlik savunmalarına yer vermelidir⁷⁴. Diğer taraftan Komisyon yetkilileri de, tüketici refahının rekabet politikasının en önemli ve hatta tek amacı olduğunu dillendirmeye başlamıştır⁷⁵. Komisyon bürokrasisinde, baş

72 MONTI, 2013, s.29

73 *Schneider Electric v Commission* Case T-310/01, 2002; *Airtours plc v. Commission*, Case T-342/99 ECR II-2585 5 CMLR, 2002; *Tetra Laval v Commission* Case T-5/02 ECR-II-4381, 2002

74 Economic Advisory Group for Competition Policy, **An Economic Approach to Article 82**, Brussels, European Commission, 2005; ETRO, Frederic, “Competition Policy: Toward a New Approach”, **European Competition Journal**, 2 (1), s. 29-55, 2006, AHLBORN, C. / PADILLA, J. “From Fairness to Welfare: Implications for the assessment of unilateral conduct under EC Competition Law” **12nd Annual Competition Law and Policy Workshop** (pp. 1-42). Florence, European, University Institute, 2007; MOTTA, M. **Competition Policy: Theory and Practice**, New York, Cambridge University Press, 2004

75 MONTI, Mario, “The Future for Competition Policy in the European Union” Speech at Merchant Taylor’s Hall, 2001; MONTI, Mairo, “Merger Control in the European Union: A Radical Reform, Speech at the European Union Commission IBA on EU Merger Control” Brussels, 2002; KROES, Nellie “Competition Policy: Achievements in 2006; Work Programme in 2007; Priorities for 2008 (SPEECH/07/425)”, Brussels, European Parliament Economic and Monetary Affairs Committee, 2007; KROES, Nellie, “The Place of Competition Law in the Future Community Legal Order” (SPEECH/07/689). **A Renewed Commitment to Competition Policy in Europe** (s. 2-5). Brussels: The Global Competition Law Centre, The Institut Montaigne, 2007

ekonomist atanması gibi, yapılan bazı değişiklikler yeni politika arayışında ne kadar kararlı olunduğunun da bir göstergesi olarak görülebilir. Son olarak Komisyon'un 2000'li yıllardan itibaren kabul ettiği pek çok esnek hukuk normunda, tüketici refahı ve etkinlik kavramlarının yer aldığına da altını çizmek gerekir.

Bu söylem, mevzuat ve yapı değişikliklerine rağmen, rekabet hukuku alanındaki içtihatla bu yönde değişiklikler olmamıştır. Komisyon henüz tüketici refahı ve etkinlik savunmaları uygulamasını açıkça ortaya koyan kararlar almamıştır. Daha ekonomik bir yaklaşım oluşturulmasında Komisyon'un aslında gayret göstermiş olmasına rağmen, bunu henüz kararlarına yansıtmadığı söylenebilir. Bu açıdan Genel Mahkeme, derinlemesine incelenmeye değer bir kurumdur. Genel Mahkeme, pek çok kararında, Komisyon'un daha fazla ekonomik analize dayalı karar alması gerektiğini vurgulamıştır⁷⁶. Ne var ki Genel Mahkeme'nin bu yöndeki bazı kararları, ABAD tarafından onaylanmamıştır⁷⁷. Son olarak *Ryanair* kararında, Genel Mahkeme'nin ekonomik gerekçelerin diğer gerekçelere göre üstünlüğe sahip olmadığı yönündeki görüşü, Genel Mahkeme'nin ekonomik analize daha açık olabileceği görüşüne varmamıza engel olabilir⁷⁸. Buna rağmen, Komisyon ve Genel Mahkeme arasında böyle bir fark olması da dikkat çekicidir.

AB rekabet hukukunda iktisadi analizlerin daha fazla kullanılmasına ve daha ekonomik bir yaklaşım geliştirilmesine dönük arayışlar olumlu karşılanmalıdır. ABD'de olduğu gibi, AB'de de rekabet hukukunun, hukuktan olduğu kadar iktisattan da beslenen ve uygulamada her iki anlayışı da kullanan bir alan olması gerekir. Avrupa Birliği Antlaşması'nın (ABA) 3. maddesi ile AB Kurucu Antlaşmaları'na giren "sosyal piyasa ekonomisi" kavramı, pek çok tartışmaya yol açmıştır. Sosyal piyasa ekonomisi kavramı, Lizbon Antlaşması ile Avrupa Birliği Kurucu Antlaşmaları'na girmeden önce, Avrupa Anayasası'nın oluşturulması için çalışmalar yürüten Konvansiyon tarafından gündeme alınmıştır. Bu değişiklikte AB üye ülkelerinin Birlik düzeyinde artan bir biçimde sosyal meselelere ağırlık vermesinin payı vardır⁷⁹. O halde, şu anda AB rekabet politikasında sosyal piyasa ekonomisi ile uyumlu bir iktisadi yaklaşım geliştirilmelidir. ABA'nın 12. maddesi, tüketicinin korunmasının, AB'deki tüm politikalara yön vermesi gereken bir amaç olduğunu belirtmektedir. Rekabet politikası da, tüketicinin durumunu doğrudan etkileyen bir politika olarak bu hükmün dışında kalmaz. Diğer taraftan, ABA'nın ikinci maddesindeki "rekabetçi sosyal piyasa ekonomisi" kavramı da, rekabet politikasının sosyal politikalara da önem vermesi gerektiğini ortaya koymaktadır. Son olarak ABAD da *TeliaSonera* kararında açıkça, "tüketicinin zararına olacak şekilde rekabetin

76 *Schneider Electric v Commission* Case T-310/01, 2002; *Airtours plc v. Commission*, Case T-342/99, ECR II-2585 5 CMLR, 2002; *Tetra Laval v Commission* Case T-5/02 ECR-II-4381, 2002; *Bertelsmann AG and Sony Corporation of America v. IMPALA*, Case C-413/06P, ECR I-4951 5 CMLR 17, 2008; *GlaxoSmithKline Services Unlimited v. Commission*, Case C-501-06P, ECR I-9291 4 CMLR 2 October 6, 2009

77 *Bertelsmann AG and Sony Corporation of America v. IMPALA*, Case C-413/06P, ECR I-4951 5 CMLR 17, 2008; *GlaxoSmithKline Services Unlimited v. Commission*, Case C-501-06P, ECR I-9291 4 CMLR 2 October 6, 2009

78 *Ryanair Holdings plc v. Commission* T-342/07, 4 CMLR 4, 2011

79 MONTI, 2013, s.30

bozulmasının”⁸⁰ AB rekabet hukukunda bir kriter olabileceğini belirtmiştir. Örneğin tüketici yararı kriteri ve davranışsal iktisat yaklaşımları⁸¹, tüketicinin korunmasını amaçlayan ve dolayısıyla rekabet hukukuna gerçekten sosyal bir boyut kazandıran anlayışlardır. Hukukun iktisadi analizi gibi iktisadi ölçütleri temel alan bu yaklaşımlar, toplam etkinlik yerine, tüketicinin gelir durumu veya davranışını da dikkate almaktadır. Bu nedenle, tüketici faydası ve davranışsal iktisat gibi yaklaşımlar, tüketici refahı ve etkinlik savunmalarına göre, AB rekabet hukuku mevzuat ve içtihatı ile uyumlu ve daha yerinde iktisadi yaklaşım alternatifleri oluşturmaktadırlar.

Sonuç

Hukukun iktisadi analizi ve tüketici refahı standardı, ABD’de belli bir siyasi iktisat anlayışı çerçevesinde ortaya çıkmış ve uygulanmış bir standarttır. Bu anlayış, piyasada siyasi müdahalenin en alt seviyede tutulmasını ve toplam etkinliğin artırılmasını savunmaktadır. Burada, ekonomiyi ilgilendiren politikaların ekonomik ve sosyal adaleti doğrudan sağlayabileceği görüşü reddedilmekte, bunun ancak dolaylı olarak sağlanabileceği iddia edilmektedir. Rekabet hukukunda ise, yalnızca toplam iktisadi etkinliğin artırılması amacının uygulanabileceği ileri sürülmektedir.

Bununla beraber AB rekabet politikasında daha ekonomik bir yaklaşım kapsamında hukukun iktisadi analizinin, refah ekonomilerini destekleyen ve iktisadi etkinliği hedefleyen bir politika olarak uygulanması doğru bir tercih olmayacaktır. Öncelikle, AB rekabet hukuku içtihadında, iktisadi etkinliğin artırılması amacı henüz kabul edilmemiştir. Dolayısıyla, tüketici refahı standardı içtihat ile uyumlu değildir. Ayrıca Lizbon Antlaşması, “sosyal piyasa ekonomisi” amacını getirmiştir. Bu amaç, AB rekabet politikasında uygulanabilecek siyasi iktisat tercihlerini kısıtlamaktadır. Çünkü AB, ekonomik olduğu kadar sosyal düzeni de gözeten politikalar geliştirmek zorundadır. Hukukun iktisadi analizinde, siyasi iktisat ile sosyal politikaların birleşemeyeceği görüşü geçerli olduğu için, bu analiz, Lizbon Antlaşması’nın ikinci maddesi ile de uyumsuzdur. Rekabet politikasında hedeflenebilecek en doğru ve anlamlı sosyal amaç, tüketicinin korunmasıdır. Bu amaç zaten ABA gereğince AB’nin tüm politikalarında yer almalıdır. AB rekabet politikasında, tüketici yararı kriteri veya davranışsal iktisat gibi, tüketiciyi doğrudan koruyan ekonomik politikalar geliştirilmelidir. Bu şekilde, hem ekonomik analizleri ön plana çıkararak, hem de AB mevzuatı ve içtihatı ile uyumlu bir yaklaşım oluşturmak mümkün olacaktır.

80 *Konkurrensverket v. TeliaSonera Sverige AB*, Case C-52/09, 4 CMLR 18, 2011, paragraf 22

81 Tıpkı refah iktisadi gibi bir iktisadi teori olan davranışsal iktisat teorileri, rekabet hukukunda da etkili olmaya başlamıştır. ABD’de özellikle birleşme ve devralmalara ilişkin kılavuz ve kararlarda 1980’li yıllardan itibaren gündemde olan davranışsal iktisadın etkilerini görmek mümkündür (Filippelli, 2013). Bu teori de Chicago Okulunun yaklaşımını, tüketiciye yeterince önem vermemesi bakımından eleştirir. Tıpkı tüketici yararı kavramında olduğu gibi, davranışsal iktisatta da piyasanın durumundan ve teşebbüslerin davranışlarından tüketicinin nasıl etkilendiğini ölçme kaygısı vardır. Davranışsal iktisat, piyasadaki etki ölçülürken sadece arz değil aynı zamanda talep durumuna da bakılması gerektiğini savunur. Özellikle tüketicinin davranışlarından dolayı ortaya çıkabilecek sapmalara dikkat çekmesi nedeniyle rekabet politikasında dikkate alınması gereken bir bakış açısı ortaya koyar.

KAYNAKÇA

- AHLBORN, C. / PADILLA, J. "From Fairness to Welfare: Implications for the assessment of unilateral conduct under EC Competition Law" **12nd Annual Competition Law and Policy Workshop** (pp. 1-42). Florence, European, University Institute, 2007
- ASLAN, Yılmaz, **Rekabet Hukuku Dersleri**, Ekin Kitabevi, 2010
- BENNETT, M. / FINGLETON, J. / FLETCHER, A. / HURLEY, L. / RUCK, D. "What does Behavioral Economics Mean for Competition Policy?" **Competition Policy International**, 2010, 6 (1), s. 111-137.
- BENTHAM, Jeremy, **An Introduction to the Principles of Morals and Legislation**, 1907, Oxford Clarendon Press
- BİLGİLİ, Yüksel, **Mikro İktisat Ders Notları**. İstanbul, İkinci Sayfa, 2013
- BOADWAY, R. / BRUCE, N. **Welfare Economics**. Oxford: Basil Blackwell, 1984
- BORK, Robert H., **The Antitrust Paradox, A Policy at War with Itself**, New York, Basic Books Inc. Publisher, 1978
- BUTTIGIEG, Eugene, **Competition Law: Safeguarding the Consumer Interest: A Comparative Analysis of US Antitrust Law and EC Competition Law**. The Netherlands, Wolters Kluwer, 2009
- CINI, M., / MCGOWAN, L., **The Competition Policy in the European Union**, New York, Palgrave Macmillan, 2008
- COOTER, Robert B. Jr. / ULEN, Thomas, **Law and Economics**, 2011, Pearson, Edinbrugh
- Economic Advisory Group for Competition Policy, **An Economic Approach to Article 82**, Brussels, European Commission, 2005
- ETRO, Frederic, "Competition Policy: Toward a New Approach", **European Competition Journal**, 2 (1), s. 29-55, 2006
- EUCKEN, W. "The Competitive Order and Its Implementation" (English Translation). **Competition Policy International**, 2(2), 1-99, 2006
- EVANS, David, "The Known Knowns and the Known Unknowns" **Consumer Policy Review**, 17(2), 48-51, 2007
- GERBER, David J., **Law and Competition in Twentieth Century Europe: Protecting Prometheus**. New York, Oxford University Press, 1998
- GERBER, David J. "Two Forms of Modernization in European Competition Law" **Fordham International Law Journal**, 31, 1235-1265, 2008
- GERBER, David J, **Global Competition, Law, Markets and Globalization**, New York, Oxford University Press, 2010
- GÜRKAYNAK, Gönenç, **Türk Rekabet Hukuku Uygulaması için "Hukuk ve İktisat" Perspektifinden "Amaç" Tartışması**. Ankara, Rekabet Kurumu, 2003
- HARNAY, Sophie / MARCIANO, Alain, "Posner, economics and the law: From "law and economics" to an economic analysis of law", **Journal of the History of Economic Thought**, 2009, V: 31, No:2
- HOVENKAMP, Herbert. J. **The Antitrust Enterprise: Principle and Execution**. Cambridge, Harvard University Press, 2005
- JOHANSSON, P.-O., **An Introduction to Welfare Politics**. Cambridge: Cambridge University Press, 1991
- KOVACIC, W., / SHAPIRO, C, "Antitrust Policy: A Century of Economic Legal and Legal Thinking" **Journal of Economic Perspectives**, 14(1), s. 43-60, 2000
- KROES, Nellie "Competition Policy: Achievements in 2006; Work Programme in 2007; Priorities for 2008 (SPEECH/07/425)", Brussels, European Parliament Economic and Monetary Affairs Committee, 2007
- KROES, Nellie, "The Place of Competition Law in the Future Community Legal Order" (SPEECH/07/689). **A Renewed Commitment to Competition Policy in Europe** (s. 2-5). Brussels: The Global Competition Law Centre, The Institut Montaigne, 2007

- LANDE, Robert, H. "The Rise and (Coming) Fall of Efficiency as the Ruler of Antitrust", *Antitrust Bulletin*, 33, 429-465, 1988
- MONTI, Mario, "The Future for Competition Policy in the European Union" Speech at Merchant Taylor's Hall, 2001
- MONTI, Mairo, "Merger Control in the European Union: A Radical Reform, Speech at the European Union Commission IBA on EU Merger Control" Brussels, 2002
- MONTI, Mario, "EU Competition Law from Rome to Lisbon-Social Market Economy" C. Heide-Jørgensen, C. Bergqvist, U. Neergaard, & S. T. Poulsen, **Aims and Values in Competition Law** (s. 13-52). Copenhagen: DJØF Publishing, 2013
- MOTTA, M. **Competition Policy: Theory and Practice**, New York, Cambridge University Press, 2004
- PEREZ, S. M., / SCHEUR, S., "The Evolution of the Law on Articles 85 and 86 EEC (Articles 101 and 102 TFEU) Ordo-liberalism and its Keynesian Challenge". In PATEL / SCHWEITZER, **The Historical Foundations of EU Competition Law** (s. 19-53). New York, Oxford University Press, 2013
- POSNER, Richard A., **Antitrust Law**, Chicago, London, The University of Chicago Press, 2001
- POSNER, Richard, **Economic Analysis of Law**, 8. Basım, Kluwer, Law, New York, 2011
- PRIEST, G. L., "The Limits of Antitrust and the Chicago School Tradition". I. Lianos, & D. D. Sokol, *The Global Limits of Competition Law içinde* (pp. 15-21). Stanford, California: Stanford University Press. 2012
- SAGERS, C. L. **Antitrust: Examples and Explanations**. New York, Wolters Kluwer Law & Business, 2011
- SALOP, S. C. Question: What is the Real and Proper Antitrust Welfare Standard? Answer: The True Consumer Welfare Standard. Retrieved from **Social Science Research Network: http://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=1491302**, Kasım 2005, siteye erişim tarihi 19 Mayıs 2014
- SHAVELL, Steven, **Foundations of Economic Analysis of Law**, Harvard University Press, 2004
- Stanford Encyclopedia of Philosophy, **Economic Analysis of Law**, 2011 <http://plato.stanford.edu/entries/legal-econanalysis/>, siteye erişim tarihi 19 Mayıs 2014
- VAN OVERTVELDT, Johan, **The Chicago School: How the University of Chicago Assembled the Thinkers who Revolutionized Economics and Business**, Agate, Chicago, 2007, s. 291
- WEITBRECHT, A., "From Freiburg to Chicago and Beyond-The First 50 Years of European Competition Law", **European Competition Law Review**, 2, s. 81-88. 2008

KARARLAR

- Airtours plc v. Commission, Case T-342/99* ECR II-2585 5 CMLR, 2002
- Bertelsmann AG and Sony Corporation of America v. IMPALA*, Case C-413/06P, ECR I-4951 5 CMLR 17, 2008
- Continental T. V. Inc v. GTE Sylvania*, 433 US 36, 1977
- Dr. Miles Medical Co. v. John D. Park & Sons Co.* 220 U.S. 373, 1919
- GlaxoSmithKline Services Unlimited v. Commission*, Case C-501-06P, ECR I-9291 4 CMLR 2 October 6, 2009
- Kathleen R. Reiter v. Sonotone Corporation*, 442 US 330, 1979
- Konkurrensverket v. TeliaSonera Sverige AB*, Case C-52/09, 4 CMLR 18, 2011
- Leegin Creative Leather Products, Inc v. PSKS, Inc dba Kay's Kloset Kay's Shoes*, No. 06-480 551 US 877, 168 L. Ed.2d 623, 2007
- Ryanair Holdings plc v. Commission* T-342/07, 4 CMLR 4, 2011
- Schneider Electric v Commission* Case T-310/01, 2002
- State Oil Co. v. Khan*, 522 US 3, 1997
- Tetra Laval v Commission* Case T-5/02 ECR-II-4381, 2002
- United States v. Philadelphia National Bank*, 374 U.S. 321, 1963

